DOI: Https://doi.org/10.22067/JLS.2021.71738.1134

با اسکن تصویر، می‌توانید این مقاله را در تارنمای مجله مشاهده نمایید.

نشریهٔ علمی جستارهای نوین ادبی، شمارهٔ ۲۱۴، پاییز ۱۴۰۰
مقالهٔ پژوهشی

تحلیل پیرامتنی رابطهٔ عنوان و متن در مجموعهٔ شعر «هزارهٔ دوم آهوی کوهی»

سیدعلی سراج [۱]

عبدالله حکیم [۲]

چکیده

پیرامتن، زمینهٔ ورود به متن و اولین صحنهٔ مواجههٔ خواننده با اثر ادبی است. مواردی نظیر نام نویسنده یا خالق اثر، عنوان اثر، جلد اثر، انتشارات، مقدمه و ...، در ابتدای ورود به هر متن، باعث می‌شود نگاه مخاطب در شناخت اثر، منحصر به موضوعات خاصی گردد. یکی از مهم‌ترین معیارهای پیرامتنی در اثر ادبی، عنوان اثر است. تأثیر عنوان بر شناخت مخاطب از معنا و مفهوم اثر، دانشی را به نام «عنوان‌شناسی» پدید آورد. توجه به نقش عنوان در انتقال مفهوم و تعیین چارچوب کلی اثر، باعث شده شاعران و نویسندگان در گزینش عنوان، حساسیتی ویژه داشته باشند. شفیعی کدکنی از شاعران معاصر ایران است که کوشیده عناوین اشعار خود را با وسواس خاصی انتخاب کند. در پژوهش حاضر ویژگی‌های سبکی عناوین مجموعه شعر هزارهٔ دوم آهوی کوهی شفیعی کدکنی با روش تحلیل محتوای کیفی بررسی شده است. از کاربست این نوع بررسی در ارتباط عنوان با متن اثر و همچنین از نظرگاه زیبایی‌شناسی انتخاب عناوین در مجموعه شعر یاد شده، این نتایج حاصل شد که عنوان در شعر شفیعی پیوندی ناگسستنی با متن شعر دارد و در موارد بسیاری از راه عنوان می‌توان اندیشه و شعر شاعر را تحلیل کرد. گزینش عنوان در شعر شفیعی بر پایهٔ سه شاخص زبانی، ادبی و محتوایی است. بررسی رابطهٔ عنوان با متن در مجموعه شعر هزارهٔ دوم آهوی کوهی، دریچه‌ای نو از درون‌مایه اثر و جهان‌بینی نویسنده به روی مخاطب می‌گشاید که شاید بدون توجه به‌عنوان میسر نبود.

کلیدواژه‌ها: پیرامتن، عنوان، شعر معاصر، شفیعی کدکنی، هزارهٔ دوم آهوی کوهی.

---

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه نیشابور E-mail: Ali.seraj@neyshabur.ac.ir

۲. دانش آموختهٔ دکتری زبان و ادبیات فارسی E-mail: Hakimatu@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹ مرداد ۱۴۰۰ تاریخ پذیرش: ۲۹ مهر ۱۴۰۰

۱. مقدمه و بیان مسأله

عنوان اثر ادبی و فصل‌های آن را می‌توان بر اساس شیوه‌های مختلفی نظیر معناشناسی، هرمنوتیک، نشانه‌شناسی، روان‌شناختی و زیبایی‌شناسی بررسی کرد. در بیشتر آثار ادبی فارسی، بین عنوان و متن کتاب رابطه‌ای تنگاتنگ است؛ حتی نویسندگان آثار ادب فارسی چگونگی تقسیم‌بندی کتاب را به باب‌های مختلف، بر اساس معیار خاصی انتخاب کرده‌اند و نام کتاب و فصل‌های کتاب را با آگاهی کامل برگزیده‌اند. در دوران معاصر با گسترش دانش نشانه‌شناسی، دلالت عنوان با این علم بررسی شد و در این راه با بررسی نشانه‌های عنوان، خوانندگان هر چه بهتر با کتاب ارتباط برقرار کرده است و در اغلب موارد فهم متن بر خواننده آسان می‌شود. دلالت عنوان از مباحث مهم نقد ادبی معاصر به شمار می‌رود که موردبحث فراوان ناقدان ادبی واقع شده است و می‌توان گفت که نقش اساسی در فهم معانی آثار ادبی دارد. اهمیت آن از این نظر است که عنوان اولین نشانه‌ای است که از طریق آن موضوع متن را می‌توان درک کرد و دلالت‌های نهانش را آشکار کرد. از رهگذر بررسی دلالت عنوان، خواننده می‌تواند نمادها، اسطوره‌ها و مجازهای متن را دریابد و از ظاهر متن به معنای نهانی آن برسد. «چه‌بسا عنوان، در بررسی‌های نقدی معاصر ازجمله «متون همسان» شـمرده شـده اسـت؛ زیرا عنوان اولین نشانهٔ دریافت متن و کلید نشانه‌ای است که ساختمان متن و اصل آن را در یـک یـا چند کلمه، مختصر می‌کند» (الفیفی،۱۴۲۶ق:۱۶).

هیچ متنی بدون پوشش وجود ندارد یا چنانکه ژرار ژنت می‌گوید، به‌ندرت یک متن به‌طور عریان وجود دارد و همواره در پوششی از متن، واژه‌هایی است که آن را به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در برگرفته‌اند. این متن‌هایی که همانند ماهواره، متن اصلی را در برمی‌گیرند، پیرامتن نامیده می‌شوند. پیرامتن‌ها همچون آستانهٔ متن هستند؛ یعنی برای ورود به جهان متن همواره باید از ورودی‌ها و آستانه‌هایی گذر کرد، این آستانه‌ها همان پیرامتن‌ها هستند. ژنت کتابی را که به پیرامتن‌ها اختصاص داده، آستانه‌ها نام نهاده است و مقدمهٔ این کتاب را با این جمله شروع می‌کند: «اثر ادبی به‌طور انحصاری یا اساسی بر یک متن بنا شده است؛ یعنی (تعریف بسیار کوتاه) بر یک تداوم کمابیش بلند سخن‌های کلامی همانند نام مؤلف، عنوان، پیش‌درآمد و تصاویر می‌آید؛ بنابراین ژنت به یک متن مرکزی و کانونی باور دارد که توسط متن‌های دیگر که پیرامون آن قرار گرفته‌اند با جهان بیرون و نیز اذهان مخاطبان ارتباط برقرار می‌کند» (به نقل از نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۰).

در نظر ژنت یکی از آستانه‌های بسیار اثرگذار در فهم معنای متن و در کشف دیدگاه‌ها و نیات پنهان مؤلف، «عنوان» است. در متون ادبی معاصر، عنوان جزء بسیار مهمی برای هر متن به شمار می‌رود؛ ازاین‌رو ادیبان همواره در

پی آنند که در عناوین متون و آثار خود تنوع ایجاد کنند. اهمیت عنوان در آن است که «عنـوان به‌منزلهٔ سر برای بدن است و متن از طریق افزایش، تعویض، کاهش یا تغییـر، بـه شـرح و اصـلاح آن می‌پردازد. از منظر نشانه‌شناسی، عنوان‌گذاری به‌منزلهٔ مرکز یا هستهٔ شـعر اسـت و بـه آن مفهـوم پویایی می‌بخشد. یقیناً عنوان با اندوخته‌ای گران‌بها، ما را در تحلیل و بررسی متن یاری می‌کند. عنوان، سبب شناخت عمیق انسجام متن و درک ابهامات آن می‌شود؛ زیـرا همچـون محـوری است که به زایایی و بازتولید خود می‌پردازد و ماهیـت شعر را روشن می‌سازد» (حمداوی، ۱۹۷۹: ۱۰۷).

از شیوه‌های نو در پژوهش‌های ادبی و بررسی جریان و گفتمان غالب در آثار ادبی، تحلیل و نقد ساختاری عنوان اثر است که مبین تطور و تحول فکری حاکم بر متون از سویی و فضای کلی اندیشگانی خالق آنها، از سوی دیگر است. ازآنجاکه عنوان اثر، عصاره و خلاصهٔ متن ادبی است، این نوع بررسی، درخور اعتماد است. شفیعی کدکنی در کتاب زمینه‌های اجتماعی شعر فارسی، برای نشان دادن ضرورت چنین بررسی‌ای، معتقد است وقتی مجموعه اشعار را از دیدگاه نام مجموعه‌ها، طبقه‌بندی و نقد و تحلیل کنیم، درخواهیم یافت که درمجموع چه حال و هوایی بر شعر حاکم است و با این نگاه می‌توان گفت هیچ ضرورتی ندارد که برای تحلیل ساحت‌های جمال‌شناسی یک شاعر، حتماً دیوان‌های او خوانده شود و می‌توان از روی نام کتاب‌ها، ذهنیت او را تحلیل کرد (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۶: ۴۴۲).

برای مثال در شعر معاصر فارسی، نام تمام مجموعه‌های شعر فریدون توللی، همه از یک کلمه تشکیل شده است، ***رها***، ***نافه***، ***پویه*** و ***شنگرف***، و این خود نشان می‌دهد که بوطیقای او از آن بوطیقاهاست که کلمه را مجرد از بافت نحوی آن مورد نظر دارد و به‌تنهایی بدان می‌نگرد و برای جمال کلمه، فقط در صورت مفرد اهمیت قائل است. برعکس شاملو و اخوان، کلمه را در ترکیب می‌نگرند.

این نوع نگاه شفیعی کدکنی، ضرورت بررسی عنوان در شعر معاصر را به‌طورکلی نشان می‌دهد. همچنین از این دیدگاه ایشان می‌توان دریافت که شفیعی خود نیز در عنوان‌گذاری اشعارش قطعاً حساسیت ویژه‌ای داشته است، به همین دلیل پژوهش حاضر با روش تحلیل محتوای کیفی به بررسی و تحلیل پیرامتنی رابطهٔ عنوان و متن در مجموعه شعر «هزارهٔ دوم آهوی کوهی» اثر شفیعی کدکنی می‌پردازد. مسألهٔ اصلی تحقیق کشف رابطهٔ بین عنوان و متن در مجموعه شعر هزارهٔ دوم آهوی کوهی و دلالت عنوان و مضامین شعری است.

۲. پیشینهٔ پژوهش

تحقیق دربارهٔ ماهیت و کاربرد عنوان در یک اثر ادبی، در پژوهش‌های اخیر اروپا و به‌ویژه در فرانسه، بیشتر موردتوجه قرار گرفته است. در سال ۱۹۶۸م. کتابی با نام عناوین کتاب‌های قرن هشتم تألیف فرانسوا فوریه و اندی فونتانا منتشر شد. این کتاب از اولین نقدهایی به شمار می‌رود کـه به بررسی عنوان پرداخته است. پس از این کتاب بود که دانشی جدید به نام «**عنوان‌شناسی**» شکل گرفت. لیو هوک نیز با انتشار کتابی به نام نشانه‌شناسی عنوان ازجمله افرادی بود که نقشی بسزا در بنیان‌گذاری دانش عنوان‌شناسی داشت. این اثر، بررسی جامعی در زمینهٔ تمام جنبه‌هـای دانش عنوان‌شناسی به شمار می‌رود (هوک، ۱۹۸۱: ۵).

ژرار ژنت[1] در کتاب زمینه‌ها[2]، پژوهشی جامع دربارهٔ مدخل‌ها یا درگاه‌های ورود به متن در یک اثر ارائه کرد که جز اصلی‌ترین و کامل‌ترین منابع ارجاعی پژوهشگران در عنوان‌شناسی به‌حساب می‌آید (به نقل از بخیت، ۲۰۱۲: ۹).

در کتاب‌های روش تحقیق دربارهٔ اهمیت عنوان و عنوان‌گذاری در متون، اشاراتی شده است. علاوه بر این، ازجمله مقالاتی که به‌طور مستقل به اهمیت عنوان و عنوان‌دهی پرداخته، می‌توان به پنج بخش مقالات اسفندیاری تحت عنوان «آیین انتخاب عنوان» در سال‌های ۱۳۶۹ و ۱۳۷۰ اشاره کرد.

شفیعی کدکنی در کتاب زمینهٔ اجتماعی شعر فارسی، ضمن بررسی اشعار شاعران معاصر عرب، بر ضرورت این نوع بررسی تأکید کرده است و معتقد است: «وقتی هزار یا بیشتر از هزار مجموعهٔ شعر را از این دیدگاه، یعنی از دیدگاه نام مجموعه‌ها، طبقه‌بندی، تجزیه‌وتحلیل کنیم و این نوع طبقات را بر ادوار تاریخی یک قرن توزیع کنیم، درخواهیم یافت که درمجموع، در هر دوره‌ای چه نوع حال و هوایی حاکم بوده است. با این نگاه می‌توان گفت هیچ ضرورتی ندارد که برای تحلیل ساحت‌های جمال‌شناسی یک شاعر، حتماً دیوان‌های او خوانده شود و می‌توان از روی نام کتاب‌ها، ذهنیت شاعر را تحلیل کرد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۶: ۴۴۲).

گرجی و میری (۱۳۸۸) در مقالهٔ «بررسی و تحلیل نام‌های اشعار قیصر امین‌پور» به بررسی عناوین اشعار قیصر امین‌پور پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که بین عنوان و محتوای اشعار قیصر امین‌پور، انسجام و پیوندی استوار برقرار است. فاطمه بخیت و دیگران (۲۰۱۲) نیز مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی سیر تحول عنوان در شعر فارسی و عربی از

1. Gerard Genette.
2. Seuils.

آغاز تا امروز» نگاشته‌اند که به صورت نماد و نشانه‌ای سیر تحول عنوان را در شعر معاصر فارسی و عربی و در عناوین مشترک نشان داده است؛ برای مثال چند عنوان شعر فارسی و چند عنوان شعر عربی که (مرثیه یا رثا) نام دارد انتخاب شده و در تحلیل نشان داده شده که مدلول‌های این عناوین، غم و اندوه و مرثیه و ... است.

البته شایان‌ذکر است از نگاه نقدی بررسی پیرامتنی رابطهٔ عنوان و متن در شعر معاصر به‌طورکلی و در شعر شفیعی کدکنی به‌طور اخص، آن‌هم بررسی یک مجموعهٔ شعری، تاکنون پژوهشی انجام نگرفته است و این تحقیق کاملاً بدیع و نوآورانه است. بررسی عنوان‌گذاری در یک مجموعه شعر، ضمن کشف درون‌مایه و رابطهٔ عنوان و متن در هر شعر، می‌تواند گفتمان غالب شاعر را در کل مجموعه نشان دهد؛ به همین دلیل در پژوهش حاضر چنین رویکردی موردنظر نویسندگان بوده است.

۳. چارچوب نظری تحقیق

اثر ادبی یک کل منسجم و به‌هم‌پیوسته است و ضمن ارجاع یا ارتباط با محیط بیرونی و عوامل بافت موقعیت شکل‌گیری متن، در درون خود متن، دارای روابط منسجمی است که با بررسی این روابط درونی، می‌توان به شناخت کامل‌تری از متن رسید. ژرار ژانت، این ارتباط درونی را که در کلیتِ متن وجود دارد، پیرامتن نام نهاده است و معتقد است همهٔ پیام‌ها، توضیحات کلی، عناوین، ساختار ظاهری (جلد، تصویر، عکس)، تقدیم، پیشگفتار و ... که متن را دربرگرفته‌اند، در فهم مخاطب از معنای متن، تأثیرگذارند و باید جدی گرفته شوند.

> «ژنت معتقد است متون ادبی، پس از اختراع کتاب هرگز همچون متنی برهنه به خوانندگان ارائه نشده‌اند، بلکه معمولاً به شکل کتابی درآمده‌اند و این کتاب اندازه‌ای دارد، همخوان با رسم روز شکل می‌یابد و احتمالاً در مجموعه‌ای خاص از سوی سازمانی انتشاراتی منتشر می‌شود. طرح روی جلد، حروف، صفحهٔ عنوان، نام نویسنده یا نویسندگان و احتمالاً نام مستعار نویسنده، عنوان متن، چه‌بسا نقش جملاتی بر پشت جلد در معرفی (یا تبلیغ) کتاب، صفحهٔ تقدیم‌نامه، گزین گویه‌هایی که همچون سرلوحهٔ کتاب می‌آیند، پیشگفتار و مقدمه‌ها، پس‌گفتارها، عناوین فصول، عناوین فرعی، فهرست‌ها، نمایه‌ها و یادداشت‌ها، همه در پذیرش متن از سوی خواننده (یا در معنا گرفتن متن) تأثیر دارند. این همه در حکم زمینه‌های دلالت معنایی متن هستند.» (احمدی، ۱۳۸۰: ۳۱۲-۳۱۱).

احمدی در ادامه چنین می‌نویسد:

«نکتهٔ موردنظر ژنت در طرح پیرامتنی، شکل نوشتاری متون ادبی به‌ویژه شکل کتاب است. ژنت اثبات کرد که با دگرگونی این زمینه‌ها، متن معنایی دیگر می‌یابد. او پرسید که اگر جویس نام رمان خود را یولیسس نمی‌گذاشت، آیا بازهم ما آن را چنان می‌خواندیم که امروز می‌خوانیم؟ و آیا باز همین معنا (یا معناهای) امروزی را از آن به دست می‌آوردیم؟ و با قاطعیت از مناسبات بینامتنی آن با ادیسه یاد می‌کردیم؟ یا اگر به فرض جویس آن عناوین فصول را که بعدها ریچارد المن و استوارت گیلبرت برای فهم بهتر یولیسس پیشنهاد کرده‌اند، خود به کار می‌برد، یعنی هر فصل را به شخصیت‌ها و یا موقعیت‌هایی خاص در حماسهٔ هومر مرتبط می‌کرد (مثلاً فصلی را پنه لوپه می‌خواند، فصلی دیگر را تلماک و باز پری‌های دریایی، هادس، کالیپسو و ...) در معنا (یا معناهای) رمانش تفاوتی حاصل نمی‌شد؟ برای یافتن پاسخ به چنین پرسش‌هایی ژنت کتاب زمینه‌ها را نوشت که در فصول سیزده‌گانه‌اش تمامی نکات پیرامتنی را به‌دقت بررسی کرد» (همان).

ژنت هرکدام از گونه‌های پیرامتنی را تحت عنوان گستره‌های فرازبانی و یک نشانه قلمداد می‌کند که به‌واسطهٔ آن، متن اصلی با فرامتن یا آنچه نقشی فراتر از متن اصلی دارد (اعم از بافت موقعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یا سایر آثار نویسنده یا جریان ادبی حاکم در زمان سرایش متن و ...)، ارتباط برقرار می‌کند (Genette, 1982: 10).

در نظر ژنت، پیرامتن، آستانه‌ای است که به مخاطب این امکان را می‌دهد که با تفکر بهتر و شناخت دقیق‌تر و راحت‌تر وارد متن اصلی شود. ازنظر لغوی، پیرامتن از دو بخش para به معنای در کنار و در حاشیه و text یا متن که از واژهٔ لاتین textus و از فعل texere به معنای رشتن یا بافتن برگرفته شده است. بدین ترتیب، پیرامتن شامل تمامی آن چیزهایی است که دربارهٔ متن اصلی قرار دارد و توسط نویسنده یا ناشر، با هدف تکمیل متن اصلی، در کتاب، یا خارج از آن، نمود می‌یابد.

پیرامتن از دیدگاه ژنت به دو بخش تقسیم می‌شود: درون‌متن و برون‌متن. برون‌متن، مطالب یا مصاحبه‌هایی است که توسط رسانه‌ها یا نشریات مختلف ادبی و غیرادبی دربارهٔ متن منتشر می‌شود؛ اما پیرامتن‌های درونی یا درون‌متن، نشانه‌ها، توضیحات و اطلاعاتی است که زیر نظر مستقیم نویسنده در کتاب درج شده است؛ مانند عنوان، زیرعنوان، مقدمه، توجه، تصاویر احتمالی و ...، و دربرگیرندهٔ پیام خاصی است و خوانندگان به‌واسطهٔ این نشانه‌ها، متن را درک، تجزیه‌وتحلیل می‌کنند (حسین‌زاده و شهپرراد، ۱۳۹۷: ۹۸- ۹۹).

پیرامتن‌ها، ازآنجاکه محتوا و مقاصد درونی نویسنده را بیان می‌کنند، همانند آستانه‌ها عمل می‌کنند و برای ورود به جهان درون‌متن باید از این آستانه‌ها (نیّات و مقاصد مؤلف) عبور کرد. پس بنا به کارکردی که دارند، مخاطب را به جهان درون‌متن می‌برند و او را با دنیای ناشناخته یا مغفول مانده بهتر آشنا می‌کنند.

پیرامتن درونی که می‌توان آن را پیرامتن پیوسته نیز نامید، پیرامتنی است که به‌طور مستقیم و بی‌واسطه با متن اصلی و کانونی مرتبط و به آن پیوسته است. پیرامتن‌های درونی یا پیوسته در یک اثر کتابی عبارت‌اند از: عنوان، عنوان دوم، زیر عنوان (عنوان فرعی)، زبرعنوان، عنوان‌های میانی، اندازهٔ کتاب، طرح روی جلد، مجموعه، پیشکش‌نامه، شناسنامه، مقدمه، پی‌نوشت، و ….

در نظر ژنت یکی از حوزه‌های عمدهٔ پیرامتنی و مهم‌ترین آنها، «عنوان» است که می‌تواند در فهم و تأویل متن، اثرات عمده‌ای داشته باشد (پیرانی، ۱۳۹۷: ۱۵۸ و نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۰).

اندیشمندان عرب نیز به‌عنوان پرداخته‌اند و می‌گویند: عنوان، مدخلی از مدخل‌های متن است که از دریچهٔ آن به دنیای متن وارد می‌شویم و هر چه متن ازنظر مفاهیم و جنبه‌ها و سطوح مختلفش پربار باشد، مفهوم عنوان را بیشتر و بهتر می‌رساند. عنوان، آخرین بخشی است که از متن شعری انتخاب می‌شود، وقتی‌که شاعر، شعرش را به پایان رساند، به جستجوی عنوان می‌پردازد. این عنوان چکیدهٔ دلالی خواهد شد برای آن چیزی که به گمان شاعر مضمون اصلی شعرش بوده، یا دغدغهٔ فکری وی پیرامون آن می‌چرخد (حسین،۲۰۰۷: ۵۰-۵۱).

ازآنجایی‌که وجود عنوان در متن معاصر ضروری است، بررسی‌ها و پژوهش‌های معاصر به استخراج دلالت‌های آن و رابطهٔ آن با متن توجه دارد، ازاین‌رو «برای پژوهشگر لازم است که به نقش عنوان، در تشکیل زبان شعری توجه کند، زیرا نه‌تنها مکمل و دال بر متن می‌باشد، بلکه نشانه‌ای است که با متن، رابطهٔ اتصال و انفصال هم‌زمان دارد. رابطهٔ اتصال برای اینکه در اصل برای متن معین وضع شده است و رابطهٔ انفصال به این سبب که عنوان مانند علامتی است که اصول ذاتی خاص خود را داراست مانند دیگر علامت‌های برآمده از روندی دلالی که ما آن را شکل می‌دهیم و متن و عنوان را با آن تأویل می‌نماییم» (یحیاوی، ۱۹۹۸م: ۱۱۰ و هیاس،۲۰۱۰: ۱۰).

عنوان، عنصر غالب متن و تابلوی تبلیغاتی آن است و مخاطب را وادار می‌کند که برای خواندن متن باید ابتدا از عنوان آغاز کند. همچنین عنوان، قسمت دالّ متن است و قابلیت کشف ماهیت متن و مشارکت در رفع ابهام از آن را دارد؛ مجموعهٔ متن را یاری کرده و مفهوم آن را مشخص می‌کند. این امر بدان معنا است که عنوان، آینهٔ بافتار متن و انگیزهٔ خوانش آن است. از این رهگذر، اهمیت عنوان ازآنجاست که عنوان کلید تعامل با جنبه‌های مفهومی و نمادین متن است؛ به‌گونه‌ای که بدون در اختیار داشتن این کلید، ورود به دنیای متن ادبی و تجزیهٔ مبانی ساختاری و مفهومی و کشف مضامین و اهداف آن، برای مخاطب امکان‌پذیر نیست. با دقت در نقش و اهمیت عنوان، درمی‌یابیم که بهتر

است ناقد قبل از تحلیل متن، کار خود را با بررسی عنوان شروع کند؛ زیرا عنوان کلیدی است که رمز و راز متن را برای خواننده می‌گشاید.

۴. مدل مفهومی و روش‌شناسی تحقیق

در پژوهش حاضر از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. کوشش می‌شود با توجه به مجموعهٔ اشعار (هزارهٔ دوم آهوی کوهی) محمدرضا شفیعی کدکنی، بدون توجه به محتوای خود اشعار، در گام اول خوانشی تازه از اشعار شاعر عرضه کنند و سپس به بررسی و تحلیل جهان‌بینی شاعر از طریق عنوان اشعار بپردازد. همچنین به‌منظور توصیف داده‌های گردآوری شده و برای اینکه مشخص شود از نظر ساخت زبانی و همچنین رویکرد بلاغی و زیبایی‌شناسی، بین کدام دفترهای شعری تفاوت وجود دارد و دفترهای شعری مجموعهٔ هزارهٔ دوم آهوی کوهی براساس ویژگی‌های یادشده سنجیده شود، از شاخص‌های آمار توصیفی نظیر فراوانی و درصد فراوانی و به‌منظور تحلیل استنباطی با توجه به مقیاس اندازه‌گیری مشاهدات (مقیاس اسمی)، از آزمون کای‌اسکویر استفاده شده است.

داده‌های پژوهش مجموعهٔ هزارهٔ دوم آهوی کوهی است که شامل پنج دفتر: مرثیه‌های سرو کاشمر (۲۸ عنوان)، خطی ز دلتنگی (۵۲ عنوان)، غزل برای گل آفتابگردان (۶۳ عنوان)، ستارهٔ دنباله‌دار (۵۵ عنوان) و در ستایش کبوترها (۴۶ عنوان) است. جمعاً ۲۴۴ عنوان شعری بررسی شد. عنوان این دفترها در سه بخش زبانی (ساخت‌واژه‌ای، ساخت دوجزئی، سه‌جزئی، چهار جزئی و بیشتر و ساخت جمله‌ای)، بخش ادبی (تشبیه، استعاره، نماد، تشخیص، تناقض و ...) و محتوایی به شرح ذیل تحلیل می‌شوند.

جدول ۱. روش تحلیل پیرامتنی عناوین اشعار

رویکرد / مؤلفه‌های تحلیل	بخش زبانی عنوان‌ها	بخش ادبی عنوان‌ها	عناوین محتوایی
اصول گزینش عناوین	انتخاب عنوان بر اساس ساختار است.	کاربست مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی مهم‌ترین دلیل گزینش است.	گفتمان غالب در انتخاب این نوع عنوان‌ها، فضای فکری نویسنده است.
نوع عنوان	ساخت‌واژه‌ای، ساخت دوجزئی، سه‌جزئی، چهار جزئی و بیشتر و ساخت جمله‌ای	تشبیه، استعاره، نماد، تشخیص، تناقض و...	مواردی شامل استفاده از عناصر طبیعت در عنوان گذاری، نوستالژی و

			نمودهای اسطوره‌ای و سنتی است.
ویژگی سبکی عنوان	- انتخاب عناوین تک‌کلمه‌ای و ساخت‌واژی، نشان از غلبهٔ فضای رمانتیکی در عناوین شعری است. برای نمونه کلماتی نظیر دود، مویه، شب‌چراغ و ... . - انتخاب عناوین دارای ساخت دوجزئی حکایت از توجه شاعر به ترکیب‌سازی و غلبه سمبولیسم اجتماعی در شعر است؛ زیرا اغلب این نوع ترکیب‌ها نمادین و استعاری است. نظیر ترانهٔ کبود، چتردیو، باغ زاغان. - در عناوین ساخت سه‌جزئی، چهار جزئی و ساخت جمله‌ای، بین متن و عنوان شعر، رابطهٔ تنگاتنگی است و با خواندن عنوان، فضای کلی حاکم بر شعر دریافت می‌شود.	در جریان شعر سمبولیسم اجتماعی، غلبه با استفاده از استعاره و نماد است. انتخاب عنوان بر مبنای مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نشان می‌دهد سیر تحول از تشبیه به سمت غلبه استعاره و نماد است که حکایت از حرکت جریان رمانتیسم به‌سوی سمبولیسم اجتماعی است.	انتخاب این نوع عنوان به رابطهٔ بین بافت متن و بافت موقعیت شعر بستگی دارد؛ یعنی شاعر بر مبنای فضای فکری و زمینهٔ اجتماعی که شعر در آن شکل گرفته، دست به انتخاب عنوان می‌زند.

انتخاب مجموعه شعر «هزارهٔ دوم آهوی کوهی» شفیعی کدکنی و تحلیل پیرامتنی عناوین این مجموعه شعر به این دلیل است که در بررسی جریان‌های شعر معاصر فارسی، هرچند که شفیعی کدکنی ادامه دهندهٔ جریان سمبولیسم اجتماعی و از پیروان نیما و اخوان است؛ اما در این سیر تحول جریانی، از نظر جمال‌شناسی و فرم، دارای یک تشخص سبکی است و نتیجهٔ این نوع بررسی، جنبه‌های مختلفی از عنوان گذاری و کشف معنای متن را در شعر معاصر در پی دارد. هموار کردن مسیر شکل‌گیری شعر از موانعی که جریان خلاقیت را کند می‌کند، کوششی مستمر بوده است که مجدانه با نیما شروع شد و با کار بدیع و قرین کامیابی نیما در شکستن وزن، اما به بهای هرج‌ومرج در نحو زبان، تصرفات بیش از حدّ اعتدال در صرف زبان و ناهمگونی در واژگان تحقق یافت. مشهورترین شاگردان نیما کوشیدند نقص کار نیما را در قلمرو زبان با حفظ روانی جریان خلاقیت شعر که تداوم زمینهٔ عاطفی و معنایی شعر را نیز تضمین

می‌کند، مرتفع سازند. اخوان در بهترین شعرهای خود با استفادهٔ گسترده‌تر از ظرفیت‌های زبان شعر کهن در حوزهٔ صرف و نحو و واژگان و بی‌اعتنایی به اطناب در بیان که غالباً از نوع اطناب مطلوب است، و شاملو با استفاده از ظرفیت‌ها و ظرافت‌های نثر کهن و حذف وزن نیمایی، کوشیدند تا نقص کار نیما را در حوزهٔ زبان مرتفع کنند؛ اما شفیعی کدکنی بی‌آنکه وزن را حذف کند و استفاده از زبان کهن و ظرفیت‌های آن را چندان به کار گیرد که کهنگی زبان کلاسیک بر شعرش غلبه کند، توانسته است ضمن تحقق کار مهم حفظ روانی جریان خلاقیت شعر، به زبانی استوار و زیبا که نه صورت و سیمایی کهنه دارد و نه سطحی و ساده و بی‌پایه و پشتوانه است، دست یابد. به همین سبب است که شعر شفیعی کدکنی زبانی استوار و مستقل و مخصوص به خود دارد (پورنامداریان، ۱۳۷۸: ۱۱۳– ۱۱۴). ازاین‌روی با تحلیل عناوین مجموعهٔ هزارهٔ دوم آهوی کوهی، به عنوانی نقطهٔ اوج جریان شعری سمبولیسم اجتماعی، می‌توان به نتایجی دقیق در زمینهٔ تحلیل ساختار و محتوای اشعاری که با این رویکرد سروده شده‌اند، دست یافت.

۵. بررسی و تحلیل

در این بخش عنوان‌های شعری مجموعه هزارهٔ دوم آهوی کوهی که شامل پنج دفتر شعری است، بر مبنای الگوی ارائهٔ شده در روش‌شناسی تحقیق، در سه بخش بررسی می‌شود.

۵-۱. بررسی زبانی عناوین

۵-۱-۱. مرثیه‌های سرو کاشمر

این دفتر شامل ۲۸ عنوان شعری است. عناوین این دفتر از نظر ساخت زبانی به شرح ذیل است:

- ساخت‌واژه‌ای: عنوان‌هایی با این ساخت در این اثر دو مورد است (کتیبه و یادگار).
- ساخت دو جزئی: این ساخت پانزده عنوان را شامل می‌شود (جاودان خرد، چراغی دیگر، مرغان ابراهیم، ترانهٔ ترانه‌ها، زن نیشابور، مویهٔ زال، زندیق زنده، چرخ چاه، شهر من، ساعت شنی، بربط سغدی، مرداب غازیان، وزن جهان، پنجره‌های ابیانه، پل خواجو).
- ساخت سه‌جزئی: تعداد عنوان‌های این ساخت در این دفتر شش مورد است (درآمد به حصار، در هجوم خاموشی، از مزامیر مانی، به یاد عارف، به طیان ژاژخای و در هجوم خاموشی).
- ساخت چهار جزئی: این ساخت چهار عنوان را شامل می‌شود (ای هرگز و همیشه، هزارهٔ دوم آهوی کوهی، نوشدارو بعد از مرگ سهراب، از مرثیه‌های سرو کاشمر).

– ساخت بیش از چهار جزء: عنوان شعری با این ساخت یک مورد است (از میان روشنایی‌ها و باران).

۵-۱-۲. خطی ز دلتنگی

این دفتر شامل ۵۲ عنوان شعری است. عناوین این دفتر از نظر ساخت زبانی به شرح ذیل است:

– ساخت‌واژه‌ای: در این دفتر شعری شانزده مورد عنوان با این ساخت وجود دارد (معجزه، کلاغ، کسوف، قاصدک‌ها، سیمرغ، بوتیمار، بوقلمون، پشیمان، پرسش، بن‌بست، ساعت، سفرنامه، قطب‌نما، غلیواژها، ارسال‌المثل، آبریزان).

– ساخت دوجزئی: ۲۲ عنوان از عناوین این دفتر با این ساخت است (باغ زاغان، شب خارایی، سبزی خزه، آن لحظه‌ها، قرص خواب، دعای باران، در جاودانگی، کبریت‌های بی‌خطر، نوح جدید، صفیر چکاوک، سورهٔ برائت، شاعر فردا، مرثیهٔ دوست، اگر مردی، مهمان‌نامهٔ زمستان، حماسهٔ بی‌قهرمان، تار عنکبوت، هفت‌سالگی، زنگ شتر، ترانهٔ کبود، غزل کلاغ، سیاه‌قلم).

– ساخت سه‌جزئی: چهار مورد از عنوان‌های این مجموعه را شامل می‌شود (خطی ز دلتنگی، گل‌های نقش کاشی، در کاروان حله، در کنه شادی).

– ساخت چهار جزئی: هفت عنوان با این ساخت در این دفتر وجود دارد (باران پیش از رستخیز، در فصل سرد اگرها، از اوراد گل سرخ، کبریتی از پریدن شبتاب، در خم دهلیز گردباد، به برگ گل سرخ و در این قحط‌سال دمشقی).

ساخت بیش از چهار جزء: سه عنوان با این ساخت است (سرود کوچک در ستایش انسان بزرگ، در سوگ آن عصارهٔ طوفان، مردی است می‌سراید).

۵-۱-۳. غزل برای گل آفتابگردان

این دفتر شامل ۶۳ عنوان شعری است. عناوین این دفتر از نظر ساخت زبانی به شرح ذیل است:

– ساخت‌واژه‌ای: نوزده مورد از عناوین این دفتر در این ساخت است (تاریک، سپاس، کیمیا، جاودانگی، همسفر، شعبده‌باز، اورامن، آیینه، سپیداران، مرثیه، پردگیان، پژواک، حضور، کویری، پرده‌ها، فنج‌ها، صبح، آهستن و پاییز).

– ساخت دوجزئی: ۲۵ عنوان شعری این دفتر در این ساخت نام‌گذاری شده است (موج‌نوشته‌های دریا، آواز

پرنده، آرایش خورشید، دست کمک، دامن آفتاب، خوشا پرنده، تحویل سال، درس هندسه، آتش زنده، نام بزرگ، قیژک کولی، کتیبۀ سال، مزمور زیبایی، چتر دیو، جشن نیلوفر، برگ بی‌درخت، ماه زنگاری، شعر بی‌واژه، میلاد صبح، شیار هوا، طاووسی امید، گل آفتابگردان، سیمای صبح، چامۀ بامدادی، چتر نیلوفرها).

- ساخت سه‌جزئی: در این دفتر سیزده عنوان با این ساخت وجود دارد (چشم‌وچراغ، خاکستر و الماس، در لحظۀ دیدار، ستاره‌ای بر زمین، دخترم در آیینه، گوزن و صخره، نقطه‌چین عبور پرندگان، مثل نقاشی کودکان، سبز در سبز، در سلوک صبح، در پردۀ امید، تا لب حیرت، از چشم دیدار).
- ساخت چهار جزئی: چهار عنوان در این ساخت در این مجموعه وجود دارد (قصیده در ستایش عشق، غزل برای گل آفتابگردان، سفر در برگ نیلوفر، سوگواران در میان سوگواران).
- ساخت بیش از چهار جزء: این ساخت عنوانی در این دفتر شامل دو مورد است (از میان دفتر نقاشی اطفال، در حلقۀ هلال و گل سرخ).

۵-۱-۴. درستایش کبوترها

این دفتر شامل ۴۶ عنوان شعری است. عناوین این دفتر از نظر ساخت زبانی به شرح ذیل است:

- ساخت‌واژه‌ای: عنوان‌های این ساخت، هفده مورد است (گنجشک‌ها، نکوهش، جامه‌دران، صبح، لاشخورها، طوقی، رهاوی، طلسم، صدف، صاعقه، مناجات، قفس، پری‌خوانی، تسلیم، اندرز، مرثیه، هدیه).
- ساخت دوجزئی: تعداد عنوان‌های این ساخت، هجده مورد است (بانگ نای، موعظۀ خاک، زندۀ بیدار، شب خیام، شب خیام، ترانۀ رستگاری، صبح ماهان، مرثیۀ زمین، جعبۀ سیاه، نام بزرگ، چتر گردباد، مجال اندک، ملخ‌های زرین، باغ انار، کاروند شعر، کبوترهای من، پشت دریچه‌ها، و صدای اعماق).
- ساخت سه‌جزئی: این ساخت دارای چهار مورد است (سلامی به دماوند، صنوبرها و باورها، در پایان کوی، زمین در فضا).
- ساخت چهار جزئی: این ساخت نیز دارای پنج مورد است (ترانۀ زمین و آسمان، شهر مناره‌ها و قناری‌ها، در جدال با قهقهه، پرندگان پر از صبح، در چشم کبوتران من).
- ساخت بیش از چهار جزء: عنوان عبارتی در این دفتر دو مورد است (ابری که بر ابری ببارد و در ماتم تو روح بباریم نه اشک).

۵-۱-۵. ستارهٔ دنباله‌دار

این دفتر شامل ۵۵ عنوان شعری است. عناوین این دفتر از نظر ساخت زبانی به شرح ذیل است:

- ساخت‌واژه‌ای: عنوان‌های با ساخت‌واژه‌ای در این دفتر پانزده مورد است (شبچراغ، پژواک، حفره، نوروزنامه، پرسش، بی‌نام، خروس، شعر، دود، رستگاری، تجربه، آموختن، مویه، شعر، لحظه‌ها).
- ساخت دوجزئی: هفده عنوان با این ساخت در این دفتر هست (درخت هستی، جادوی جاودانه، شکل مرگ‌ها، چشم‌انداز دیگر، ستارهٔ دنباله‌دار، ملکوت زمین، مرثیهٔ دوست، دژ هوش‌ربا، زمان وجودی، شرح تجرید، موعظهٔ درخت، قرار زندگی، گل‌های ناگهان، اکنون جاودانه، ابر کبود، تذکرهٔ بهاره، خطابهٔ بدرود).
- ساخت سه‌جزئی: این ساخت با سیزده مورد عنوان است (سه نهان ازلی، گریز در آینه، من و دریا، من و نسیم، بر کران بیکران، می‌چرخد این تسبیح، برگ درختان سبز، ترس‌ولرز، زان پنجرهٔ شگرف، مرگ بر مرگ، لحظهٔ ناب سرودن، پاسخ به جامعه، در ناگزیر دهر).
- ساخت چهار جزئی: عنوان‌هایی با این ساخت در این مجموعه هشت مورد است (صرف و نحو زندگی، بدرود ذات و سایه، در تقاطع دو نیستی، خطابه در حضور مرگ، جنگ برون و درون، از سبز به سبز، به گل‌های سپید بی‌نام، عبور گندم از زمستان).
- ساخت بیش از چهار جزء: شامل دو مورد است (در من و بر من، آن من که سراید).

جدول شمارهٔ ۲. توزیع فراوانی مربوط به تحلیل زبانی دفترهای شعری

عنوان دفتر شعری / تحلیل زبانی عناوین		ساخت‌واژه‌ای	ساخت دوجزئی	ساخت سه‌جزئی	ساخت چهارجزئی	ساخت بیش از چهار جزء
مرثیه‌های سرو کاشمر	فراوانی	۲	۱۰	۶	۳	۱
	درصد فراوانی	۳/۰۴	۱۰/۳۰	۱۵	۱۰/۷۱	۹/۱۰
خطی ز دلتنگی	فراوانی	۱۴	۲۲	۴	۷	۳
	درصد فراوانی	۲۱/۲۲	۲۲/۶۸	۱۰	۲۵	۲۷/۲۷
غزل برای گل آفتابگردان	فراوانی	۲۰	۳۰	۱۳	۴	۲
	درصد فراوانی	۳۰/۳۰	۳۰/۹۳	۳۲/۵	۱۴/۲۸	۱۸/۱۸
در ستایش کبوترها	فراوانی	۱۷	۱۸	۴	۵	۲
	درصد فراوانی	۲۵/۷۵	۱۸/۵۶	۱۰	۱۷/۸۶	۱۸/۱۸

ستارۀ دنباله‌دار	فراوانی	۱۳	۱۷	۱۳	۹	۳
	درصد فراوانی	۱۹/۶۹	۱۷/۵۳	۳۲/۵	۳۲/۱۵	۲۷/۲۷
جمع کل	فراوانی	۶۶	۹۷	۴۰	۲۸	۱۱
	درصد فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

همان‌گونه که مشاهده می‌گردد، در تحلیل زبانی دفترهای شعری، بیشترین فراوانی در شاخص ساخت‌واژه‌ای و ساخت دو جزئی مربوط به دفتر «غزل برای گل آفتابگردان» با درصد فراوانی تقریباً ۳۰ و ۳۱ درصد است. در ساخت سه‌جزئی، بیشترین فراوانی مربوط به دفترهای «غزل برای گل آفتابگردان و ستارۀ دنباله‌دار» با درصد فراوانی تقریباً ۳۳، به همین ترتیب در ساخت چهارجزئی بیشترین فراوانی مربوط به دفتر «ستارۀ دنباله‌دار» با درصد فراوانی تقریباً ۳۲ و در ساخت بیش از چهار جزء، بیشترین فراوانی مربوط به دفترهای «خطی ز دلتنگی و ستارۀ دنباله‌دار» با درصد فراوانی تقریباً ۲۷، مشاهده شده است.

در ادامه به‌منظور بررسی معنی‌داری تفاوت‌های مشاهده شده در هریک از شاخص‌ها، تحلیل زبانی دفترهای شعری (ساخت‌واژه‌ای، ساخت دو جزئی، ساخت سه‌جزئی، ساخت چهار جزئی، ساخت بیش از چهار جزء) از آزمون کای اسکویر استفاده شد. نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول شمارۀ ۳. آزمون کای اسکویر مربوط به معنی‌داری مشاهدات تحلیل زبانی

در هریک از شاخص‌های دفترهای شعری

شاخص	ساخت‌واژه‌ای	ساخت دوجزئی	ساخت سه‌جزئی	ساخت چهارجزئی	ساخت بیش از چهار جزء
آمار کای‌اسکویر	۱۴/۱۵۲	۱۱/۰۹۳	۱۰/۷۵۰	۴/۱۴۳	۱/۲۷۳
درجه آزادی	۴	۴	۴	۴	۴
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۷	۰/۰۲۶	۰/۰۳۰	۰/۳۸۷	۰/۸۶۶

نتایج آزمون کای‌اسکویر مربوط به مشاهدات متغیر تحلیل زبانی در هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که بین دفترهای شعری موردمطالعه در شاخص‌های ساخت‌واژه‌ای، ساخت دو جزئی و ساخت سه‌جزئی تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($p< ۰/۰۵$)؛ اما تفاوت معنی‌داری در شاخص‌های ساخت چهار جزئی و ساخت بیش از چهار جزء

مشاهده نشده است (p> ۰/۰۵)؛ بنابراین می‌توان چنین بیان نمود که در دفترهای شعری در شاخص‌های تحلیل زبانی به صورت یکسانی پرداخته نشده است. انتخاب عناوین تک‌کلمه‌ای و ساخت‌واژی و بسامد کاربرد واژگانی نظیر کیمیا، پردگیان، همسفر، رهاوی، صدف، صاعقه، آیینه، کویر، صبح، صاعقه، پاییز و سروده‌هایی در ستایش سرو و سبزه و جویبار و جنگل و جوانه و جذابیت‌های جهان، در دفتر غزل برای گل آفتابگردان و در ستایش کبوترها، نشان از غلبهٔ فضای رمانتیکی در این دو دفتر شعری و به‌تناسب آن، بسامد بالای این نوع ساخت زبانی دارد.

از سوی دیگر انتخاب عناوین دارای ساخت دوجزئی نظیر ترانهٔ کبود، چتردیو، باغ زاغان، سبزی خزه، زن نیشابور، چرخ چاه، شهر من، ساعت شنی، مرداب غازیان، پل خواجو، ستارهٔ دنباله‌دار، ابر کبود، گل‌های ناگهان و ... و بسامد بالای آن در دفترهای «مرثیه‌های سرو کاشمر»، «خطی ز دلتنگی» و «ستارهٔ دنباله‌دار»، حکایت از توجه شاعر به ترکیب‌سازی و غلبه سمبولیسم اجتماعی در شعر است؛ زیرا اغلب این نوع ترکیب‌ها نمادین و استعاری است. در بخش بعدی (بررسی بلاغی عناوین)، ارتباط انتخاب واژگان و جنبه‌های بلاغی و تناسب آن با محتوای دفاتر شعری، به‌طور دقیق‌تری نتایج این بررسی را نشان می‌دهد.

۵-۲. بررسی بلاغی و ادبی عناوین

بررسی بلاغی عناوین دفترهای شعری، در پنج بخش استعاره، کنایه، نماد، تشبیه و سایر عناوین بلاغی صورت گرفت. مقصود از سایر عناوین بلاغی، عناصر تصویرساز خارج از صور خیال شناخته شده است که شاعر به یاری آن و تجربهٔ روانی و تجربهٔ بیرونی و شناخت و آگاهی از میراث گذشته و امروز به خلق آنها دست می‌زند. ازجمله این عناصر تصویرساز می‌توان به حس‌آمیزی، تضاد، تناقض، اغراق، ایهام، تمثیل، اسطوره، مجاز مرسل و ... اشاره کرد. در این پژوهش در ذیل بررسی عناوین ادبی، تحت عنوان سایر عناوین بلاغی آمده است. نتایج به‌دست‌آمده از این بررسی به شرح ذیل است:

۵-۲-۱. مرثیه‌های سرو کاشمر

از تعداد ۲۸ عنوان این دفتر شعری، هشت عنوان استعاره است. عناوینی نظیر جاودان خرد (استعاره از فردوسی)، ای هرگز و همیشه (استعاره از خیام)، ترانهٔ ترانه‌ها (استعاره از حافظ) و شهر من (استعاره از ایرانشهر) از این نوع عناوین است. شش عنوان از عناوین این دفتر، کنایی است. هزارهٔ دوم آهوی کوهی، مرداب غازیان و درآمد به حصار (کنایه از حصار دنیا و جبر زندگی) از این نوع عناوین است. تعداد ۱۳ عنوان از عناوین این دفتر، دارای نماد است. ساعت

شنی، چراغی دیگر، زن نیشابور، پل خواجو، چرخ چاه و سرو کاشمر از این نوع عناوین است. سایر عناوین این دفتر شعری، یک عنوان (در جست‌وجوی نیشابور) است.

۲-۲-۵. خطی ز دلتنگی

در این دفتر شعری، عناوین نمادین، ۲۶ عنوان است. ازجمله عناوین نمادین می‌توان به معجزه، کلاغ، سبزی خزه، زنگ شتر، ترانهٔ کبود، بوتیمار، سیاه‌قلم و ... اشاره کرد. عناوین کنایی در این دفتر، پنج عنوان است. در این قحط‌سال دمشقی، باغ زاغان، قرص خواب و خطی زدلتنگی از عناوین کنایی است. شش عنوان از عناوین این دفتر، استعاری است. مردی‌ست می‌سراید، قاصدک‌ها، مهمان‌نامهٔ زمستان و در کاروان حله از این دسته عناوین است. در این دفتر تعداد چهار عنوان، تشبیه وجود دارد. شب خارایی، فصل سرد اگرها، کبریتی از پریدن شبتاب از این نوع عناوین است. سایر عناوین این دفتر نیز یازده مورد است.

۵-۲-۳. غزل برای گل آفتابگردان

بیست‌ویک عنوان در این دفتر دارای آرایهٔ استعاره است. موج‌نوشته‌های دریا، آرایش خورشید، دامن آفتاب، آتش زنده، مزمور زیبایی، اورامن، سپیداران، شعبده‌باز، پردگیان و ... از این نوع عناوین است. همچنین عنوان‌های نمادین در این دفتر پنج عنوان است (آیینه، گل آفتابگردان، پاییز، جشن نیلوفر، آتش زنده،). در اشعار این دفتر، چهار عنوان کنایی وجود دارد (از میان دفتر نقاشی اطفال، سوگواران در میان سوگواران، مثل نقاشی کودکان و ...). آرایهٔ تشبیه در عنوان‌های این مجموعه پنج مورد است (چتر نیلوفرها، در پردهٔ امید، چتر دیو و ...). سایر عناوین این دفتر شعری، ۲۸ مورد است (قصیده در ستایش عشق، تاریک، سپاس، کیمیا، آواز پرنده، دست کمک، چشم‌وچراغ، خوشا پرنده، تحویل سال، جاودانگی، همسفر، خاکستر و الماس، درس هندسه، در لحظهٔ دیدار، نام بزرگ ...).

۵-۲-۴. در ستایش کبوترها

در این دفتر نه عنوان با مضمون کنایی آورده شده است (جامه‌دران، ابری که بر ابری ببارد، مرثیهٔ زمین، پرندگان پر از صبح و ...). در این دفتر هفت مورد از عناوین نمادی است (طوقی، در پایان کوی، موعظهٔ غوک، پری‌خوانی، ملخ‌های زرین، قفس، جامه‌دران ...). عنوان‌های استعاری این دفتر، ده مورد است (گنجشک‌ها، لاشخورها، صدای اعماق، شهر مناره‌ها و قناری‌ها، زندهٔ بیدار، و ...). در عنوان‌های این دفتر یک مورد تشبیه وجود دارد (چتر گردباد). نوزده عنوان از عناوین این دفتر شعری در بخش سایر عناوین جای می‌گیرد.

۵-۲-۵. ستاره دنباله‌دار

عنوان‌های نمادین در این دفتر هفده عنوان است (برگ درختان سبز، دود، جادوی جاودانه، فرار زندگی، رستگاری، گل‌های سپید بی‌نام، گل‌های ناگهان، بی‌نام، دژ هوش‌ربا، سه نهان ازلی، از سبز به سبز، اکنون جاودانه، جادوی جاودانه، آن من که می‌سراید، در من و بر من، گریز در آینه، حفره). هشت عنوان در این دفتر دارای استعاره است (شبچراغ، پژواک، حفره، زان پنجره شگرف، خطابه در حضور مرگ، موعظهٔ درخت و ...). در اشعار این دفتر، ده عنوان کنایی وجود دارد (چشم‌انداز دیگر، بر کران بیکران، می‌چرخد این تسبیح و ...). در این دفتر شش عنوان (تذکرهٔ بهار، درخت هستی، صرف و نحو زندگی و ...). سایر عناوین در این دفتر چهارده عنوان است.

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی مربوط به شاخص‌های تحلیل بلاغی دفترهای شعری

عنوان دفتر شعری / تحلیل بلاغی عناوین		نماد	کنایه	استعاره	تشبیه	سایر عناوین
مرثیه‌های سرو کاشمر	فراوانی	۱۳	۴	۹	۱	۲
	درصد فراوانی	۱۸/۴۳	۱۱/۷۶	۱۶/۹۸	۳/۵۷	۲/۸۹
خطی ز دلتنگی	فراوانی	۲۶	۵	۷	۲	۴
	درصد فراوانی	۳۵/۱۳	۱۴/۷۰	۱۳/۲۰	۷/۱۴	۵/۷۹
غزل برای گل آفتابگردان	فراوانی	۳	۲	۶	۱۴	۳۴
	درصد فراوانی	۴/۰۵	۵/۸۸	۱۱/۳۲	۵۰	۴۹/۲۷
در ستایش کبوترها	فراوانی	۱۰	۱۲	۱۵	۹	۲۱
	درصد فراوانی	۱۳/۵۱	۳۵/۲۹	۲۸/۳۰	۳۲/۱۴	۳۰/۴۳
ستارهٔ دنباله‌دار	فراوانی	۲۲	۱۱	۱۶	۲	۸
	درصد فراوانی	۲۹/۷۲	۳۲/۳۵	۳۰/۱۸	۷/۱۴	۱۱/۵۹
جمع کل	فراوانی	۷۴	۳۴	۵۳	۲۸	۶۹
	درصد فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

همان‌طور که مشاهده می‌گردد در شاخص نماد بیشترین فراوانی به ترتیب در دفترهای شعری «خطی ز دلتنگی»، «ستارهٔ دنباله‌دار»، «مرثیه‌های سرو کاشمر»، «در ستایش کبوترها» و در پایین‌ترین مرتبه در دفتر شعری «غزل برای گل آفتابگردان» مشاهده شده است. تشبیه و سایر عناوین بلاغی در دفتر شعری «غزل برای گل آفتابگردان» و «در ستایش کبوترها» در مرتبهٔ بالاتری نسبت به سایر دفترهای شعر قرار دارد. در شاخص عناوین استعاری و کنایی، به ترتیب دفترهای شعری «مرثیه‌های سرو کاشمر»، «خطی ز دلتنگی»، «ستارهٔ دنباله‌دار»، «در ستایش کبوترها» و در پایین‌ترین مرتبه «غزل برای گل آفتابگردان» قرار دارد.

در ادامه به‌منظور بررسی معنی‌داری تفاوت‌های مشاهده شده در هریک از شاخص‌ها (نماد، کنایه، استعاره، تشبیه، سایر عناوین) از آزمون کای اسکویر استفاده شد. نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۵. آزمون کای‌اسکویر مربوط به معنی‌داری مشاهدات متغیر تحلیل بلاغی در هریک از شاخص‌های دفترهای شعری

شاخص	نماد	کنایه	استعاره	تشبیه	سایر عناوین
آماره کای‌اسکویر	۲۳/۱۶۲	۱۱/۵۸۸	۸/۰۳۸	۲۳/۰۷۱	۵۲/۸۱۲
درجه آزادی	۴	۴	۴	۴	۴
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۱	۰/۰۲۱	۰/۰۹۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱

نتایج آزمون کای‌اسکویر شاخص‌های متغیر تحلیل بلاغی نشان می‌دهد که بین دفترهای شعری موردمطالعه در شاخص‌های نماد، کنایه، تشبیه و سایر عناوین تفاوت معنی‌داری وجود دارد (p< ۰/۰۵)؛ اما تفاوت معنی‌داری در شاخص استعاره مشاهده نشده است (p> ۰/۰۵).

۵-۳. بحث و بررسی

عنوان آخرین چیزی است که از متن شعری انتخاب می‌شود. وقتی شاعر، شعر خود را به پایان می‌رساند، به جستجوی عنوان می‌پردازد. این عنوان درواقع، دلالتگری خواهد شد برای آن چیزی که به گمان شاعر، مضمون اصلی شعر او بوده، یا دغدغهٔ فکری شاعر به‌وسیلهٔ آن به مخاطب عرضه می‌گردد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عنوان، تأویل شاعر است که متن خود را به تصویر می‌کشد.

تحلیل عناوین پنج دفتر شعری «مرثیه‌های سرو کاشمر»، «خطی ز دلتنگی»، «ستارهٔ دنباله‌دار»، «غزل برای گل آفتابگردان» و «در ستایش کبوترها» در دو ساحت زبانی و بلاغی، نشان داد که هماهنگی اجزای شعر اعم از عنوان، متن، واژگان و ساختار در دفترهای شعری مشاهده می‌شود.

نکتهٔ درخور توجه در بررسی عناوین اشعار شفیعی کدکنی بر مبنای دیدگاه پیرامتنی، توجه به پیرامتن‌های بیرونی و درونی است که متن در تعامل با آنها شکل گرفته است. «این پیرامتن‌ها که «متن‌های آستانه‌ای» نامیده می‌شوند، عامل یا عوامل تأثیرگذار و سازندهٔ بیرون از متن است که باعث ایجاد انگیزه شده، منجر به خلق و شکل‌گیری اثر

می‌شود؛ مخاطب را به دنیای درون‌متن دعوت می‌کند و او را با زوایای پنهان زندگی، محیط، روابط اجتماعی و احوال نویسنده بهتر آشنا می‌کند؛ در حقیقت این متون، آستانه‌هایی است که مخاطب برای ورود به جهان درون‌متن باید از آن گذر کند. توجه به این متن‌های آستانه‌ای و دریافت آن می‌تواند بسیاری از نقاط تاریک و پنهان جهان متن را روشن کند و یا پاسخ پرسش‌ها و ابهاماتی که در مورد اثر، خالق و زندگی او وجود دارد، بیابد» (پیرانی، ۱۳۹۵: ۱۶۷).

پیرامتن بیرونی در شعر شفیعی، مجموعه‌ای از فرهنگ و ادبیات و اجتماع و به عبارتی تاریخ و فرهنگ این مرزوبوم است که در بررسی آثار شفیعی، درخور توجه‌اند. خود شاعر در مقدمهٔ این دفتر شعری بر این موضوع تأکید کرده است که این مجموعه اشعار را نه بر مبنای تاریخ سروده‌ها، بلکه بر بنیاد ارتباط موضوع و فضای کلی حاکم بر اثر تنظیم کرده است. «همان‌گونه که دلم خواست تدوین تاریخی را رعایت نکنم، دلم خواست تدوین صوری و قالبی را نیز به یک‌سوی نهم» (شفیعی، ۱۳۸۵: مقدمه).

فراوانی و درصد عناوین به کار رفته در دفترهای شعری یاد شده و تفاوت معنادار آن از یک‌سو و تنظیم اشعار بر مبنای ارتباط موضوعی از سوی دیگر، پیرامتن‌ها و آستانه‌های ورودی به این دفاتر شعری را این‌گونه نشان می‌دهد. به دلیل اینکه مضمون و محتوای بیشتر قطعات دفتر **خطی ز دلتنگی** و دفتر **مرثیه‌های سرو کاشمر**، اشعار حماسی و حاوی تحسر بر گذشته و نگاه به ارزش‌های فرهنگی این سرزمین است و گاه حاوی انتقادی از رویدادهای گذشته است، گذشته‌ای که باید برابر چشم انسان خردمند امروزی باشد و از آن درس بیاموزد. همچنین در **ستارهٔ دنباله‌دار** غلبه با مسائل فلسفی و عرفانی است (ر.ک. برهانی، ۱۳۷۸: ۴۷). به همین دلیل ساحت نمادپردازی در این دفترها در بالاترین مرتبه قرار دارد. در **غزل برای گل آفتابگردان** و **در ستایش کبوترها** سروده‌هایی در ستایش سرو و سبزه و جویبار و جنگل و جوانه و جذابیت‌های جهان به چشم می‌خورد. به همین دلیل در این دو مجموعه، سایر عناوین بلاغی نظیر «حس‌آمیزی، تشبیه، استعاره، تناقض، تضاد و …» در بالاترین مرتبه قرار دارد. در این دو دفتر شعری، انسان و طبیعت با هم توصیف شده‌اند و گویا شفیعی دنبال همان سرشت پاک و طبیعی انسان است که با شهرنشینی و دنیای مدرن فاصله دارد. در این مجموعه، طبیعت صفات انسانی دارد: ذهن آسمان، نفس نسیم و ستاره، خواب بنفشه، کدورت تاریک ابر و … قصد شاعر آشتی انسان و طبیعت است و بازگشت به گذشته پاک و بی‌آلایش و پرافتخار که آزادگی مهم‌ترین شاخصهٔ آن است.

پیرامتن‌های یا آستانه‌های دفاتر شعری شفیعی کدکنی عبارت است از:

۱. مضمون آزادی و آزادگی که در قالب سرو کاشمر و رثای سرو آزادهٔ ایران نمودار شده است. «مرثیهٔ سرو کاشمر، سروی استوار و بشکوه، که کاشتهٔ زرتشت، پیامبر ایران بود و در اوج سبزی‌ها و آبی‌ها آن را بریدند و قطعه‌قطعه کردند. شعرهای این دفتر با یاد همهٔ آزادی‌خواهان معطر و به نام همهٔ مقدسان این سرزمین پاک است» (حسینی، ۱۳۷۸: ۹۰).

۲. عنایت شاعر به ادبیات و فرهنگ گذشتهٔ ایران و یادکرد اندیشه‌های فردوسی، خیام، حافظ و عارف که در این مجموعه در قالب چندین عنوان شعری با نام‌های «جاودان خرد»، «ای هرگز و همیشه»، «ترانهٔ ترانه‌ها»، «به یاد عارف» و «شب خیام» بازتاب یافته است.

۳. هزارهٔ دوم آهوی کوهی، یادکرد عظمت ایران و حوادث گذشتهٔ آن است. این عنوان، هم، نام مجموعه است و هم، نام یکی از شعرهای کتاب است. پورنامداریان معتقد است: «این نام، سفری است به اعماق گذشتهٔ تاریخ و ادب این سرزمین از طریق تأمل بر تصویرهای کتابی مربوط به بناهای تاریخی و معماری اسلامی در ماوراءالنهر و آسیای مرکزی که روزگاری در درون مرزهای ایران بوده است. هزارهٔ اول شعر فارسی با بیتی از ابوحفص سغدی آغاز می‌شود که در سال سیصد هجری می‌زیسته است و بعضی از محققان او را اولین شاعر پارسی‌گوی می‌شمارند و این بیت را منسوب به او می‌دانند:

آهوی کوهی در دشت چگونه دوذا/ او ندارد یار، بی‌یار چگونه بوذا

بنابراین **هزارهٔ دوم آهوی کوهی**، کنایه‌ای است از استمرار شعر فارسی که اکنون هزارهٔ دوم خود را می‌گذراند و ادامهٔ آن است» (پورنامداریان، ۱۳۷۸: ۱۱۲ – ۱۱۳).

سایر نمونه‌های این‌گونه پیرامتن‌ها و بازگشت شاعر به گذشتهٔ فرهنگی و تاریخی این مرزوبوم در عناوین اشعاری مثل «شهر من» که بیانگر عشق شاعر به ایرانشهر است؛ اما این شهر عجیب و خراب‌آباد شاعر در دو شعر مجموعه با عناوین «ساعت شنی» و «از میان روشنایی‌ها» با شهرهای همسایه و مردم آن مقایسه می‌شود. در شعر «از میان روشنایی‌ها» هم شاعر به صورت نمادین به مقایسهٔ سرزمین خشک‌وخالی خود با سرزمین همسایه که سراسر سبزی و رنگارنگی است و در آن باغ‌های انبوه است، می‌پردازد.

عنوان شعر «چراغی دیگر» نیز به صورت نمادین به گذشته بازمی‌گردد و از پیر خرد «زرتشت» تقاضای چراغ فرهنگی نوی را دارد. یاد مانی و سروده‌هایش در عناوین شعر «مزامیر مانی» و «کتیبه»، یاد و نماد شهرهای قدیم ایران کهنسال است. شاعر در میان گردان و دلاورمردان تاریخ ایران، داستان زن قهرمان را در

چهرهٔ «زن نیشابور» حکایت می‌کند. نیشابور برای شاعر، رمز همهٔ ایران است و ایران را در نیشابور خلاصه می‌کند (حسینی، ۱۳۷۸: ۹۳– ۹۴).

۴. تحول جمال‌شناسی فرم و ساختار در عناوین اشعار شفیعی کدکنی که بیانگر سیر تحول و روند تاریخی شکل‌گیری و تشخص زبانی در شعر شفیعی کدکنی است. شعر شفیعی کدکنی از نظر سیر تاریخی جمال‌شناسی شعر نو فارسی هم در قلمرو زبان و دستگاه دستوری و واژگانی و هم در قلمرو فرهنگ برجسته است و این دو جنبه را به کمال با هم ترکیب کرده است. پورنامداریان دراین‌باره معتقد است: «شفیعی کدکنی بی‌آنکه وزن را حذف کند و استفاده از زبان کهن و ظرفیت‌های آن را چندان به کار گیرد که کهنگی زبان کلاسیک بر شعرش غلبه کند، توانسته است ضمن تحقق کار مهم حفظ روانی جریان خلاقیت شعر، به زبانی استوار و زیبا که نه صورت و سیمایی کهنه دارد و نه سطحی و ساده و بی‌پایه و پشتوانه است، دست یابد. به همین سبب است که شعر شفیعی کدکنی زبانی استوار و مستقل و مخصوص به خود دارد» (پورنامداریان، ۱۳۷۸: ۱۱۳– ۱۱۴).

۵. ساختار فرمی و محتوایی تخیل در شعر شفیعی کدکنی، بررسی عناوین مجموعهٔ هزارهٔ دوم آهوی کوهی نشان می‌دهد که در شعر شفیعی، ضمن حفظ اصالت و سنت‌های ادبی، نوگرایی و تخیل در اندیشهٔ شاعر حاصل متغیرهای مختلفی از جهان بیرون و درون هنرمند است که بدون توجه به آن نمی‌توان به تحلیل عناوین شعری شفیعی پرداخت.

> «تخیل یک پدیدهٔمرکب است و همچنین وابسته به متغیرهایی که هویت و هستی انسان را شکل می‌دهند؛ بنابراین اگر هر یک از این متغیرها دگرگون شود، می‌تواند کل ساختار فرمی و محتوایی تخیل را دگرگون کند. بعضی از این متغیرها بیرون از هستی انسان هنرمند و بعضی دیگر، منشأ خود را از درون هنرمند می‌گیرند. متغیرهایی که هویت یک تخیل را دگرگون می‌کنند، به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱. متغیرهای بیرون از جهان هنرمند؛ ۲. متغیرهای وابسته به جهان درونی هنرمند؛ ۳. متغیرهایی که دوگانه هستند؛ یعنی هم وابسته به درون هنرمند است و هم وابسته به دنیای بیرون هنرمند. متغیرهایی چون عصر، اجتماع، سنت‌های زیبایی‌شناختی و زیبایی‌شناختی عصری متغیرهای بیرونی‌اند و متغیرهایی چون تجربه، ادراک، احساس، جنسیت، خودآگاه و ناخودآگاه، متغیرهای درونی‌اند» (جهاندیده، ۱۳۸۷: ۱۴۹– ۱۵۰).

در تحلیل عناوین شعری شفیعی کدکنی، این رویکرد به‌عنوان اساس تحلیل بود؛ یعنی ممکن است عناوینی در این مقاله در ذیل نماد یا استعاره یا کنایه ذکر شده باشد که برای مخاطب ابهام داشته باشد که چرا این عنوان استعاری است و کنایی نیست یا بالعکس. شایان ذکر است که طبقه‌بندی و تحلیل این عناوین بر مبنای متغیرهای متعددی است که ذکر شد و بدون در نظر گرفتن همهٔ آن جوانب (متغیرهای بیرونی، متغیرهای وابسته به جهان درونی هنرمند و متغیرهای دوگانه)، نمی‌توان به نتیجه‌ای دقیق دربارهٔ پیرامتن‌های ورودی (عناوین) شعر شفیعی دست یافت.

فتوحی در توصیف شبکهٔ نمادپردازی و کلیت در شعر شفیعی می‌نویسد: «در ادبیات معاصر به شعرهایی برمی‌خوریم که دارای وحدت ارگانیک خاصی هستند و شاید بتوان آنها را از منسجم‌ترین شکل‌های ارگانیک به شمار آورد. فرایند تدارک و شکل‌گیری فرم در این نوع شعر به این صورت است که حادثهٔ ذهنی شاعر در یک کلمه یا شیء نطفه می‌بندد. شاعر در یک حرکت بالنده چندان به وصف آن کلمه یا شیء — که پدیدهٔ زبانی و طبیعی است- همت می‌گمارد تا آن را به یک پدیدهٔ مستقل و شگرف و احیاناً بی‌کران بدل می‌کند، مثلاً شفیعی «خزهٔ سبز» را — که یک پدیدهٔ طبیعی است- می‌بیند؛ در اثر برخورد شاعرانه با خزه، حادثهٔ شعری به وقوع می‌پیوندد و خزه هستهٔ این حادثهٔ شاعرانه می‌شود. آنگاه شعر جوانه می‌زند و این هسته با کلمات و جملات پرورده می‌شود تا به یک درخت تنومند بدل می‌شود. اینک خزه یک پدیدهٔ طبیعی نیست و شاعر ابداً قصد توصیف خزه را ندارد، بلکه خزه حالا به یک «شیء ادبی» بی‌سابقه بدل شده و به یک استعارهٔ دیریاب که دیگر یک نشانهٔ زبانی نیست، بلکه هویت تازه و مستقلی یافته است. این هویت مستقل از نگاه او در دریای بیکرانهٔ نماد و رمز به جستجوی معنا برمی‌خیزد. در این نوع شعرها، هیچ بخشی از شعر استقلال ندارد؛ زیرا کل شعر یک واحد ادبی است و جداکردن بخش‌های آن به‌منزلهٔ اسقاط آن از کلیت هنری خویش است. این نوع شعرها ارگانیک‌ترین و منسجم‌ترین نوع ساخت و شکل شعری را دارند. همهٔ شعر یک‌چیز است. این نوع کاربرد در شعر شفیعی فراوان است که از حیث انسجام، وحدت و ابهام هنری بی‌نظیرند. در این نوع اشعار، اشیای طبیعی، سمبلی هستند از مفهوم ذهنی شاعر؛ یعنی شعر دو دنیا دارد؛ یکی دنیای مرئی آن‌که همین خزه سبز است و دیگری دنیای رازناک ذهن شاعر که نامرئی است. دنیای پیدا و مرئی، بعد زبانی است و نیمهٔ پنهان، نیت مؤلف و معنی شعر، که فرازبانی و ناپیداست. سیاهه‌ای از شعرهای نمادین شفیعی در مجموعهٔ هزارهٔ دوم آهوی کوهی که مشمول این توصیف است: پل خواجو، سرو کاشمر،

خزهٔ سبز، باران پیش از رستخیز، سیمرغ، زنگ شتر، طوقی، در پایان کوی، خروس، نوح جدید، گل آفتاب‌گردان» (فتوحی، ۱۳۷۸: ۲۵۳- ۲۵۴).

۶. نقش طبیعت در انتخاب عنوان اشعار، طبیعت در شعر شفیعی جایگاه ویژه‌ای دارد و شاعران با تیزبینی به طبیعت و عناصر آن می‌نگرد. «م. سرشک با طبیعت‌گرایی توصیفی و تأویلی، همچون گزارشگری است که آنچه را که خود دیده است، علاوه بر توصیف اجزای طبیعتِ اطرافش، ویژگی‌هایش را تیزبینانه بررسی می‌کند و آن‌چنان با طبیعت می‌آمیزد که خود را جزئی از آن می‌پندارد و به‌گونه‌ای تأویلی، یعنی بیان و تفسیر با آن رودررو می‌شود»(شمیسا، ۱۳۸۳: ۱۴۵).

بار بررسی‌های انجام شده مشخص شد که ۲۷ درصد از عناوین اشعار شفیعی کدکنی در مجموعه شعر هزارهٔ دوم آهوی کوهی، از طبیعت و عناصر مربوط به آن انتخاب شده است. شاعر در دفتر اول (مرثیه‌های سرو کاشمر) پنج عنوان را از طبیعت گرفته است و در دفتر دوم (خطی ز دلتنگی) پانزده عنوان از طبیعت انتخاب شده است. در دفتر شعر غزل برای گل آفتابگردان، شانزده عنوان وجود دارد که از طبیعت و مظاهر آن انتخاب شده است و در دفتر ستارهٔ دنباله‌دار نیز شانزده عنوان از طبیعت گرفته شده است و در دفتر پنجم شاعر دوازده عنوان از عناوین مربوط به طبیعت و مصادیق آن برگرفته شده است.

وجود این آمارها نشان از دلبستگی شدید شاعر به طبیعت است و پیوند و علاقه شاعر با طبیعت را بیان می‌دارد؛ مانند عنوان اشعار: (گل آفتابگردان، ابر کبود، تذکرهٔ بهار، صبح، سپیداران، قاصدک‌ها، کلاغ، صاعقه و ...).

۷. نوستالژی در عناوین اشعار هزارهٔ دوم آهوی کوهی؛ شفیعی کدکنی یکی از شاعران معاصر است که از این موضوع غافل نبوده و این موضوع در لابه‌لای اشعارش به‌وضوح پیداست و علاوه بر این شاعر در عنوان اشعار خویش به این موضوع نیز پرداخته است. با بررسی‌های انجام شده در مجموعه هزارهٔ دوم آهوی کوهی مشخص شد که شاعر ۲۴ عنوان با موضوع نوستالژی دارد که ده درصد عناوین اشعار شاعر در این مجموعه است مانند: (هفت‌سالگی، از مرثیه‌های سرو کاشمر، در جست‌وجوی نیشابور، از میان دفتر نقاشی اطفال، مثل نقاشی کودکان و ...).

نتیجه‌گیری

در این پژوهش عناوین مجموعه شعر هزارهٔ دوم آهوی کوهی شفیعی کدکنی با رویکرد پیرامتنیت در دو حوزهٔ ساختار و محتوا بررسی شد که نتایج زیر به دست آمد:

- در بخش زبانی، بیشتر عنوان‌های شعری دارای ساخت دوجزئی است و بعدازآن ساخت‌واژه‌ای بیشترین کاربرد را دارد. این موضوع نشان می‌دهد که شاعر برای انتخاب عناوین بیشتر سعی دارد از ترکیبات اضافی و وصفی استفاده کند که خود نمودی عالی از تأثیرگذاری عنوان است؛ چراکه ساخت ترکیبی زیباترین نوع ساخت زبانی در ادبیات است. علاوه‌براین ساخت یک جزئی که در عنوان‌های این مجموعه کاربرد زیادی دارد نشان می‌دهد که شاعر به عنوان در بافت مجرد نیز نظر دارد که خود نشان از هنر و دقت شاعر در انتخاب نام اشعار دارد. ساخت جمله و عبارت نیز کمترین بسامد را در عنوان‌های این مجموعه دارد.
- فراوانی و درصد عناوین به کار رفته در دفترهای شعری این مجموعه، بیانگر این است که مضمون و محتوای بیشتر قطعات دفتر **خطی ز دلتنگی** و دفتر **مرثیه‌های سرو کاشمر**، اشعار حماسی و حاوی تحسر بر گذشته و نگاه به ارزش‌های فرهنگی این سرزمین است. همچنین در **ستارهٔ دنباله‌دار** غلبه با مسائل فلسفی و عرفانی است. به همین دلیل ساخت نمادپردازی در این دفترها در بالاترین مرتبه قرار دارد. در **غزل برای گل آفتابگردان** و **در ستایش کبوترها** سروده‌هایی در ستایش سرو و سبزه و جویبار و جنگل و جوانه و جذابیت‌های جهان به چشم می‌خورد. به همین دلیل در این دو مجموعه، سایر عناوین بلاغی نظیر «حس‌آمیزی، تشبیه، استعاره، تناقض، تضاد و ...» در بالاترین مرتبه قرار دارد.
- با بررسی‌های صورت گرفته در عناوین این مجموعه مشخص شد که شاعر اغلب عناوین شعرهای خود را از متن شعر انتخاب کرده است. چنین کاربستی نشان از وحدت متن و عنوان دارد و نیز اینکه شاعر با این روش، نوعی هارمونی و هماهنگی بین اجزای متن را در نظر دارد.
- در بررسی محتوایی عناوین هزارهٔ دوم آهوی کوهی مشخص شد که در مجموعه شعر هزارهٔ دوم آهوی کوهی، ۲۷ درصد از عناوین اشعار، از طبیعت و عناصر مربوط به آن انتخاب شده است. وجود این آمارها نشان از دلبستگی شدید شاعر به طبیعت است و پیوند و علاقه شاعر با طبیعت را بیان می‌دارد. همچنین ضمن بررسی‌های انجام شده در مجموعه هزارهٔ دوم آهوی کوهی مشخص شد که شاعر ۲۴ عنوان با موضوع نوستالژی دارد که ده درصد عناوین اشعار شاعر در این مجموعه است؛ مانند: (هفت‌سالگی، از مرثیه‌های

سرو کاشمر، در جست‌وجوی نیشابور، از میان دفتر نقاشی اطفال، مثل نقاشی کودکان و …). عناوین موضوعی دیگری که در این مجموعه وجود دارد در باب موضوعات گوناگون است؛ ازجمله عناوینی با مضمون عشق و رمانتیک (مانند: قصیده در ستایش عشق، غزل برای گل آفتابگردان). موضوع بعدی، استفاده از واژه‌ها و مفاهیمی است که الم و درد و رنج و غم و شادی و امید و بیم شاعر را بیان می‌کند (مرثیه، خطی ز دلتنگی، شب خارایی، مرثیهٔ زمین، تسلیم، مرگ بر مرگ و …).

کتابنامه

اسفندیاری، محمد. (۱۳۷۰). «عنوان کتاب و آیین انتخاب آن». آینهٔ پژوهش. شماره‌های ۶ و ۸. صص ۲-۱۲.

ــــــــــــــ (۱۳۶۹). «عنوان کتاب و آیین انتخاب آن». آینهٔ پژوهش. شماره‌های ۲، ۳ و ۴. صص ۴-۱۴.

احمدی، بابک. (۱۳۸۰). ساختار و تأویل متن. تهران: مرکز.

بخیت، فاطمه؛ بزرگ بیگدلی، سعید؛ نیکوبخت، ناصر؛ روشنفکر، کبری. (۲۰۱۲). «بررسی سیر تحول عنوان در شعر فارسی و عربی از آغاز تا امروز». ادبیات و زبان‌ها. الدراسات الأدبیة. بهار ۱۳۹۱ – العدد ۷۶ و ۷۷ و ۷۸ صص ۴۱-۷.

برهانی، مهدی. (۱۳۷۸). «شکست سکوت و برآمدن امید». سفرنامهٔ باران: نقد و تحلیل اشعار شفیعی کدکنی. به کوشش حبیب‌الله عباسی. چاپ اول. تهران: نشر روزگار.

پورنامداریان، تقی. (۱۳۸۷). «سیری در هزارهٔ دوم آهوی کوهی». سفرنامهٔ باران: نقد و تحلیل اشعار شفیعی کدکنی. به کوشش حبیب‌الله عباسی. چاپ اول. تهران: نشر روزگار.

پیرانی، منصور. (۱۳۹۵). «متن‌های آستانه‌ای در پیوند با ادبیات تطبیقی (نمونهٔ مطالعه شده: سعدی‌نامه)». فصلنامهٔ پژوهش های ادبیات تطبیقی. دورهٔ ۴. شمارهٔ ۳. صص ۱۶۷-۱۹۷.

پیرانی، منصور. (۱۳۹۷). «بوستان سعدی و ترامتنیت ژنت: پژوهشی در بوستان سعدی با رویکرد ترامتنیت ژنت، از منظر ادبیات تطبیقی». متن‌پژوهی ادبی. سال ۲۲. شمارهٔ ۷۸. صص ۱۴۹-۱۷۱.

جهاندیده، سینا. (۱۳۸۷). «ساختار و ساخت‌آفرینی تخیل». ادب پژوهی. شمارهٔ ۴. صص ۱۴۱-۱۶۶.

حسین، خالدحسین. (۲۰۰۷م). فی نظریة العنوان: مغامرة تأویلیة فی شؤون العتبة النصیة. دمشق: دارالتکوین للتألیف و الترجمة و النشر.

حسین‌زاده، آذین؛ شهپرراد، کتایون. (۱۳۹۷). «از پیرامتن تا پیراترجمه: دریافت ترجمهٔ داستان‌های دولت‌آبادی به زبان فرانسه براساس نظریات ژرار ژنت». فصلنامهٔ مطالعات زبان و ترجمه. شمارهٔ اول. صص ۹۳-۱۱۶.

حسینی، مریم. (۱۳۷۸). «با آهوی کوهی در هزاره روم: معرفی و نقد مجموعه اشعار شفیعی کدکنی (هزار دوم آهوی کوهی)». مجلهٔ شعر. شمارهٔ ۲۵. بهار. صص ۹۰-۹۵.

حمداوی، جمیل. (۱۹۷۹). «السیمیوطیقا و العنونة». عالم الفکر الکویت. المجلد ۲۵. العدد ۳. صص ۱۱۱-۷۹.

شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۵). هزارهٔ دوم آهوی کوهی (پنج دفتر شعر). چاپ چهارم. تهران: سخن.

ــــــــــــــ (۱۳۸۶). زمینه‌های اجتماعی شعر فارسی. تهران: اختران.

شمیسا، سیروس. (۱۳۸۳). انواع ادبی. چاپ دهم. تهران: انتشارات فردوس.

فتوحی، محمود. (۱۳۷۸). «شکل و ساخت شعر شفیعی»؛ سفرنامهٔ باران: نقد و تحلیل اشعار شفیعی کدکنی. به کوشش

حبیب‌الله عباسی. چاپ اول. تهران: نشر روزگار.

الفیفی، عبدالله بن أحمد. (۱۴۲۶). حداثة النص الشعری فی المملکه العربیة السعودیة: قرائه نقدیة فی تحـولات المشهد. الإبداعی. ط ۱. ریاض: النادی الأدبی بالریاض.

گرجی، مصطفی؛ میری، افسانه. (۱۳۸۸). «بررسی و تحلیل نام‌های اشعار قیصر امین‌پور». مجلهٔ جستارهای ادبی. شماره ۱۶۷. زمستان ۱۳۸۸. صص ۱۰۴-۸۸.

نامورمطلق، بهمن. (۱۳۸۶). «ترامتنیت مطالعهٔ روابط یک متن با دیگر متن‌ها». پژوهشنامهٔ علوم انسانی. شمارهٔ ۵۶. صص ۹۸-۸۳.

هیاس، خلیل شکری. (۲۰۱۰). القصیدة السیر ذاتیة: بنیة النص و تشکیل الخطاب. الاردن: عالم الکتب الحدیث.

یحیاوی، رشید. (۱۹۹۸). الشعر العربی الحدیث: دراسة فـی المنجـز النّصـی. أفریقیـا الشـرق: الـدار البیضـاء.

Genette, G. (1982). *Palimpsestes, la littérature au second degré*. Paris, France: Seuil.

H.Hock, Leo. (1981). *la marquee du titre*, dispositifs sémiotiques d̉ une pratique textuelle, mouton publishers, The Hague, Paris, Newyork.